

Тетяна Дем'янчук,

студентка магістратури

ННІ філології та журналістики.

Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**

кандидат філологічних наук, доцент.

Особові імена в сімейній сазі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки»

У статті проаналізовано чоловічі та жіночі (як офіційні, так і неофіційні)

особові імена, використані М. Матіос у сімейній сазі

«Майже ніколи не навпаки».

Значне функціональне навантаження в тканині художнього твору має номінація осіб. Про зацікавленість цією проблемою свідчать численні праці українських (Д. Бучка, М. Скаба, М. Брус, Т. Вільчинської, О. Кровицької та інших) і зарубіжних (Н. Арутюнової, В. Гака, В. Телії та інших) мовознавців. Лінгвісти активно аналізують онімну та апелятивну лексику семантичного поля «номінації осіб» як у творах окремих авторів, так і в творах окремих стилів чи жанрів (Т. Наумова, О. Сколозdra, Н. Бияк та ін.).

Власні назви – винятково важливий елемент лексичної системи. Вони виконують функції розрізнення, самоідентифікації, упізнавання, організації, систематизації. Власні назви вивчає ономастика (від грецького – мистецтво давати імена). Ця наука досліджує власні назви, їхню будову, системну організацію, походження, розвиток та функціонування. За об'єктами дослідження ономастику прийнято розділяти на антропоніміку, топоніміку, космоніміку (астроніміку), теоніміку, зооніміку, ергономіку, хрононіміку та хрематоніміку [1, с. 110; 4, с. 437].

З огляду на об'єкт дослідження – онімну номінацію особи – нас цікавить саме антропоніміка. Це розділ ономастики, що вивчає власні назви людей – антропоніми. Антропоніміка досліджує особливості утворення антропонімів, основні принципи номінації людини, шляхи переходу апелятива в антропонім і навпаки, хронологічні характеристики антропонімів, їхні зміни в часі,

виникнення різних форм найменування людини, словотвір різних класів антропонімів, функціонування тих чи тих антропонімів у мові на різних хронологічних зрізах. Антропоніміка вирішує також суто практичні питання: правопис антропонімів, передача їх іншою мовою тощо.

Серед антропонімів виділяють особові імена, імена по батькові, прізвища, прізвиська, патроніми, матроніми, андроніми, псевдоніми.

Метою нашої розвідки є аналіз особових імен у прозі Марії Матіос.

Об'єкт дослідження – сімейна сага в новелах Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки», у якій висока частота вживання зазначених антропонімів.

У складі сучасних імен дослідники виділяють кілька шарів:

1. Імена християнського календаря.
2. Давньоруські – *Володимир, Всеволод, Ростислав, Людмила* та інші, серед яких і кальки з грецької мови типу *Богдан, Віра, Надія, Любов*, й окремі імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі, – *Ігор, Олег, Ольга*.
3. Імена, запозичені із західнослов'янських та південнослов'янських мов: *Ванда, Ружена, Власта, Квітослава* та ін.
4. Нові імена, які почали з'являтися після революції 1917 року: *Воля, Октябриня, Кім, Іскра*.
5. Імена, запозичені із західноєвропейських мов, типу *Альберт, Вільгельм, Елеонора*.
6. Індивідуальні імена-новотвори, які виникають у колі тієї чи іншої родини. До таких, наприклад, можна віднести ім'я *Вальжанна*, згадане в творі І. Григурка «Ватерлінія» (Скрипник, с. 7-8).

Особові імена поділяють на офіційні (або повні) та неофіційні (скорочені): *Всеволод, Катерина; Галя, Сашко*. Офіційні імена, зареєстровані цивільним або церковним актом, записані в метриці, паспорті тощо. Для них є певні правописні норми. Неофіційні імена бувають кількох типів – демінутиви (з пестливо-зменшувальними суфіксами – *Іванко, Ганнуся*), гіпокористики (мають скорочену основу або втратили одну основу складову форми; вони можуть бути

суфіксальними й безафіксними – *Слава, Олесь*), пейоративи (зі зневажливо-згрубілими суфіксами – *Галька*) [4, с. 220].

Оними більшою мірою, ніж апелятиви, реагують на суспільні зміни. У власних іменах завжди, незалежно від волі тих, хто дає ім'я, відбивається культура й соціальне життя суспільства. Виконуючи низку соціальних функцій, власне ім'я живе й розвивається згідно із законами мови, хоча причини, що стимулюють розвиток іменних систем, є соціальними за своїм походженням, тобто перебувають поза межами лінгвістики. Навіть форма імені – структурний компонент ономастики, певним чином зумовлений соціальними факторами [3].

Спільна для всієї України система імен має на окремих територіях свої особливості. З метою досягнення ілюзії правдивості, достовірності описуваних подій письменники обирають для персонажів імена з реального ономастикону або самі творять їх, користуючись способами та правилами, які склалися в певній мові. У літературному творі ім'я виконує важливу роль орієнтира в часі та просторі. У мові художньої літератури колишнє загальне значення імені може мати характерологічне застосування. Первинне значення власної назви, яке послаблюється або навіть редукується в реальній ономастиці, активізується автором. Враження читача посилює та характеристика персонажа, яку виражає використаний письменником антропонім. Вона пов'язана з контекстом, а також ставленням інших героїв до носія такого найменування. Автори використовують як офіційні, так і розмовно-побутові варіанти антропонімів, найчастіше вживані в живому мовленні народу. Найчисленнішими є загальноновживані імена, що найчастіше використовуються в тому регіоні, який описано в творі (локалізаційна функція) [2].

Марія Матіос відтворює на сторінках твору ономастичну картину того часу й простору, який вона описує, використовуючи реальний іменник конкретного періоду й місцевості. Антропонімний пласт досліджуваного твору за своїм походженням не є однорідним. Найчисленнішу групу складають українські антропоніми, оскільки іменник кожного твору на українську тематику відображає насамперед український антропонімікон. Також важливим

компонентом антропонімного простору творів є чужомовні найменування персонажів, ужиті з метою називання іноземців та людей інших національностей і створення відповідного колориту.

Головного героя сімейної саги «Майже ніколи не навпаки», який помирає згодом після побоїв, письменниця не випадково називає *Дмитром*. Це ім'я грецького походження, яке буквально означає «присвячений Деметрі» (Трійняк, с. 107), тобто належний землі. Дмитрик (*Дмитром* його названо лише тричі, *Дмитриком* – 106 разів) сумлінно працює біля господарства, він «добрий такий та тихий. Мовчить та дивиться. А очі має великі. Ясні. В кутиках губів – усмішка між двома ямками. Як ангел, чистий. Невинний» (Матіос, с. 101). Ім'я та опис натякають ще заздалегідь, що такий ангелоподібній істоті місце не на землі.

Дмитрова подруга – *Петруня* – жертва жорсткого патріархального устрою. Варіант імені *Петруня* (93 вживання), поширений у західних областях України, походить від імені Петрунеля чи Петрунелія, яке утворене способом приєднання до імені Петро суфікса належності й означає «Петрова» (Трійняк, с. 295). Петро, як відомо, означає «камінь», «скеля» (Трійняк, с. 292). У часи, про які йдеться в сазі, до заміжжя жінка належала батькові, після – чоловікові («...молода...мало притомна від...того, що її чекало за брамою нового життя, в чужому селі, без тата-мами – *лише в Господній і її чоловіка волі*» (Матіос, с. 86)). Чоловікові була потрібна господиня, і він придбав собі Петруню за ґрунти, зовсім не турбуючись, що не може їй дати подружнього щастя, радості материнства. Для характеристики і батька, і чоловіка підходить слово «камінь», тож вибір імені для героїні цілком виправданий. Онім *Петруня* в творі безваріативний.

Героїні *Одокійці* довірено багато чужих таємниць, їй сняться віщі сни, які підказують невідоме чи попереджують про небезпеку. *Доцька* доглядає до смерті побитого Дмитрика, хвору свекруху, неприязнь якої вона мудро ігнорує. Жінка дуже любить чоловіка, народжує дітей. Це, безсумнівно, берегиня роду, що й підказує вибраний авторкою онім. Ім'я героїні має кілька варіантів: *Одокія*

(2 вживання), *Одокійка* (4 вживання), *Доця* (47 уживань), *Доцька* (39 уживань). Усі вони утворені від імені грецького походження *Євдокія*, що означає «ласкавість», «прихильність», «благовоління» (Трійняк, с. 121).

У сімейній сазі в новелах «Майже ніколи не навпаки» виявлено 29 чоловічих особових імен та їхніх варіантів і 25 жіночих.

Серед них виділяємо оніми **грецького походження**:

▪ Амбросій (4 вживання) – грецьк. «належний безсмертним, божественний» (Трійняк, с. 29)¹.

▪ Андрій (73 вживання); Андрійчик (4 уживання) – грецьк. «мужній, хоробрий» (с. 33).

▪ Василь (6 уживань) – грецьк. «царський», «царственний» (с. 60).

▪ Григорій (1 вживання); Грицько (42 вживання) – грецьк. «не сплю, пильную» (буквально: той, хто не спить, пильнує) (93).

▪ Дмитро (4 вживання); Дмитрик (106 уживань) – грецьк. «належний Деметрі, землероб» (с. 107).

▪ Кирило (93 вживання) – грецьк. «пан, володар» (с. 173).

▪ Оксентій (42 вживання) – грецьк. росту, збільшуюся (с. 260).

▪ Олекса (22 вживання) – грецьк. захищаю, буквально: захисник (с. 261).

▪ Прокіп (2 вживання) – грецьк. можливо, «вихоплений із піхов, оголений, який схопив меча за рукоятку»; за іншим тлумаченням – «який досяг великих успіхів» (с. 304).

▪ Танасій (2 вживання) – грецьк. «безсмертя» – безсмертний (с. 355).

▪ Тодор (2 вживання) – грецьк. варіант імені Теодор, те саме, що Федір, «божий дарунок» (с. 364).

▪ Хризонт (2 вживання) – пошир. у Чернівецькій обл. варіант імені Хрисанф, із грецьк. «золотоцвітний» (с. 401).

¹ Далі подаємо тільки сторінку видання.

▪ Васирина (56 уживань); Василинка (2 вживання); Васюта (1 вживання); Васютка (1 вживання); Цютка (3 вживання) – грецьк. «царська», «царственна» (с. 59).

▪ Єлена (6 уживань) – розмовний варіант імені Олена, грецьк. «світло», «сяйво», «полум'я смолоскипа», «світла, осяйна» (с. 265).

▪ Калина (1 вживання) – грецьк. «прекрасна переможниця» (с. 163).

▪ Катерина (2 вживання) – грецьк. «чиста», «непорочна», «цнотлива» (с. 169).

▪ Марфа (1 вживання) – грецьк. «пані», «добродійка», «господиня» (с. 219).

▪ Настуня (3 вживання) – розм. варіант імені Анастасія; жіноче до чоловічого Анастас, грецьк. «переселення», «воскресіння» – воскресла (с. 31).

▪ Одокія (2 вживання); Одокійка (4 вживання); Доця (47 уживань); Доцька (39 уживань) – варіанти імені Євдокія, грецьк. «ласкавість», «прихильність», «благовоління» (с. 121).

▪ Оксена (2 вживання) – розм. варіант імені Оксана, грецьк. «гостинність» або «іноземка» (с. 259).

▪ Параска (5 уживань) – варіант імені Параскева, грецьк. «переддень свята», «п'ятниця» (с. 287).

▪ Петруня (93 вживання) – варіант імені Петрунеля чи Петрунелія, яке утворене способом приєднання до імені Петро суфікса належності й означає «Петрова» (с. 295).

▪ Теофіла (47 уживань); Філя (22 вживання); Федора (2 вживання) – жіноче до чоловічого Федір, грецьк. «божий дарунок» (с. 378).

▪ Химка (1 вживання) – варіант від імені Юхимія, грецьк. «доброзичлива»; «весела», «спокійна», «бадьора» (с. 411).

Давньоєврейського походження:

▪ Ананій (10 уживань) – давньоєвр. «був милосердним Ягве (Бог)» (с. 30).

▪ Гаврило (39 уживань) – давньоєвр. «моя міць – Бог» (с. 77).

▪ Давид (4 вживання) – давньоєвр. «коханий, улюблений» (с. 98).

▪ Іван (78 вживань); Йван (11 уживань); Йванко (1 вживання) – давньоєвр. «божа милість», «божа благодать», «дар бога» (с. 143).

▪ Лейба (1 вживання) – євр.

▪ Маковій (3 вживання) – давньоєвр. «молот, який б'є» (с. 206).

▪ Михайло (2 вживання) – давньоєвр. «рівний Богові», «хто як Бог» (с. 236).

▪ Анна (13 вживань) – давньоєвр. «лагідна, милосердна, мила» (с. 36).

▪ Марія (2 вживання); Маринька (65 уживань) – давньоєвр. «чинити опір, відмовлятися, заперечувати»; «бути гірким»; «кохана, бажана» (с. 212).

▪ Фіра (3 вживання) – розмовний варіант від Есфір, Естера, давньоєвр. «зірка» (с. 118).

Латинського походження:

▪ Павло (93 вживання) – лат. «малий» (с. 278).

Німецького походження:

▪ Ганс (1 вживання)

▪ Йоган (13 уживань) – нім. варіант імені Іван (с. 160).

▪ Франц-Йосиф (1 вживання) (с. 395).

▪ Франц-Фердинанд (2 вживання) (с. 395).

Отже, Марія Матіос уживає як офіційні, так і розмовні варіанти імен. У певних випадках, презентуючи читачеві нового персонажа, письменниця зазначає повне ім'я: «*Одокія*, а по-домашньому *Доця...*» (Матіос, с. 9). Деякі герої названі або офіційним, або розмовним іменем: *Йоган*, *Прокіп*, *Єлена*, *Настуня*, *Химка*, *Фіра*, *Юзь*, *Паютка* («І Єлену розсудить з її правдою і її розпутством» (Матіос, с. 67), «*Настуня* тепер обходить та облюбовує Андрійчика замість мами» (Матіос, с. 44)).

Певним чином також характеризують персонаж словотвірні варіанти імен. Вони виконують важливу зображально-виражальну роль, виявляють ставлення автора та інших героїв твору до персонажа. Наприклад, Андрійчик, Йванко, Маруська, Доцька, Василина, Василинка, Васюта, Васютка, Цютка:

– Як спали, *Василинко?!* – чи то заспівала, чи запитала Чев'ючку Крива Качка, зненацька перервавши її ліниве думання.

І Чев'ючці навіть у потемках зробилося так, якби в очі їй сипнули жменю солі.

– Гарзд. А ви... *Цютко?* – Василина з несподіванки й злості ледь стрималася, щоб не назвати свою тезку Качкою. Проте назвала її так, як замолоду називають в селі кожную *Васюту. Цютка.* Тобто зменшеним від «*Васютка*» (Матіос, с. 33-34).

Діалектні форми антропонімів указують на зв'язок персонажа з територією Західної України: *Йванко, Олекса, Маринька, Цютка, Доцька.*

Отже, у використанні особових імен у досліджуваному творі простежуємо такі закономірності:

1. Марія Матіос найчастіше використовувала імена грецького та давньоєврейського походження.
2. Уживані в творі антропоніми у своїй більшості характерні для території України: *Василь, Іван, Дмитро, Михайло, Павло, Анна, Катерина, Марія.*
3. Головні герої мають кілька варіантів імен, їхня частотність уживання висока. Наприклад, *Марія, Маринька* – 67 уживань; *Одокія, Одокійка, Доця, Доцька* – 92 вживання; *Теофіла, Філя, Федора* – 71 вживання; *Іван, Йван, Йванко* – 90 вживань.
4. Ім'я другорядного героя протягом твору вживається 1-10 разів: *Настуня* – 3, *Оксена* – 2, *Амбросій* – 4, *Лейба* – 1 вживання.
5. Часто авторка використовує лише неофіційні імена, народно-розмовні варіанти: *Олекса, Настуня.*
6. Оскільки місце дії – село поблизу кордону, то в творі є персонажі різних національностей. Так, Марія Матіос використовує імена, належні до іменника різних народів: українські (*Калинка, Параска, Павло*), єврейські (*Лейба, Фіра*), румунські (*Ганс, Йоган*), австрійські (*Франц-Йосиф, Франц-Фердинанд*).
7. Рідкісні імена письменниці вживає з певною метою. Наприклад, п'ятеро синів Теофіли – *Амбросій, Маковій, Хризонт, Танасій і Прокіп*

(відповідно «божественний», «молот, який б'є», «золотоцвітний», «безсмертний», «який схопив меча за рукоятку») – названі іменами з пафосним значенням. Ці персонажі – діти. Саме в них письменниця втілює ідеєю високої духовності, моралі: «Рука йому не піднялася після того, як п'ятеро його, його! синів обступили собою дрібних черкесенят, боронячи їх від батькового гніву. А старшенький, *Амбросій*, вхопив його за руки: «Убивайте і нас із ними, тату. Бо ми всі рідні брати. І у нас одна мамка» (Матіос, с. 162-163).

Таким чином, у сімейній сазі в новелах «Майже ніколи не навпаки» Марія Матіос, використовуючи особові імена з реального ономастикону конкретного періоду й місцевості, відобразила реальну картину того часу. Особові імена в творі мають велике стилістично-художнє навантаження, їхнє використання письменницею зумовлене характеристичною, локалізаційною, хронотопічною та експресивною метою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2006. – 143 с. – С. 110.
2. Бияк Н. Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – Івано-Франківськ, 2004. – 19 с.
3. Бока О. В. Когнітивно-прагматична спрямованість власних імен в англomовному казковому дискурсі // Вісник СумДУ. Серія філологія. – Т. 2. – 2007. – № 1. – С. 26-32.
4. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. та ін. – 2-ге вид., випр. і допов. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 1020 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Матіос М. Майже ніколи не навпаки. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 176 с.
- Скрипник Л. Г. Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. – 2-ге вид., випр. й доповн. – К.: Наук. думка, 1998. – 336 с.
- Трійняк І. І. Словник українських імен. – К.: Довіра, 2005. – 508 с.